

*Петришина Л.В.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Одеського державного економічного університету*

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ XIX – початку XX ст.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню участі жінок в національному русі в Україні в XIX – на початку XX ст., аналізу гендерних особливостей його розвитку.

Ключові слова: Україна, національний рух, відродження, незалежність, жінка, громадська діяльність, гендер.

Вітчизняна історія національного руху XIX – початку XX ст. зберігає багато прикладів активної участі жінок, їх самовідданої праці задля визволення українського народу від колоніального гніту, втілення у життя ідеї побудови власної держави. Започаткування гендерних традицій в Україні тісно пов'язане з ідеєю національного відродження, здобутками та втратами національного руху, що поступово наростає і збагачувався. На окремі аспекти громадської, просвітницької діяльності українок вказаного періоду у контексті проблеми ролі жінки в історії звертали увагу І. Книш, О. Луговий, Н. Полонська-Василенко, С. Русова; сучасні науковці – М. Богачевська-Хомяк, І. Грабовська, Н. Грицяк, Л. Гонюкова, О. Маланчук-Рибак, Н. Миронець, Л. Смоляр та інші [1]. Проте, комплексного дослідження гендерних аспектів національного руху в Україні, ролі жінок у визвольних змаганнях, їх культурно-просвітницької праці щодо формування національної самосвідомості, боротьби проти обмежень щодо національної освіти та рідної мови досі немає. Спроба вирішення однієї з таких проблем здійснюється у пропонованій статті, метою якої є висвітлення окремих гендерних особливостей національного руху у Наддніпрянській Україні у XIX – на початку XX ст.

Український національний рух у своєму розвитку пройшов кілька етапів, у ході яких поступово наростає і збагачувався. Кожна сторінка його історії досі втаємничує чимало прикладів самовідданої праці і звитяги, де пліч-о-пліч жінки з чоловіками йшли до світлої мети – національного визволення. Започаткування такого зв'язку засвідчує гендерний аналіз вже першої хвилі українського руху (з кінця XVIII – до 40-х років XIX ст.), що пов'язана з пробудженням в освічених колах інтелігенції національної самосвідомості, інтересу до історії, духовних надбань, мови народу та розгортання на цьому ґрунті наукової і художньої творчості.

Жіноча проблематика як соціальна пролунала в українській літературі у першій половині XIX ст. завдяки збиранню кращих зразків народних духовних скарбів, вивченню їх і публікації, що набули значного поширення в цей період завдяки діяльності М.О. Максимовича, М.А. Цертелєва, А.Л. Метлинського, Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, М.І. Костомарова,

Л. Боровиковського та інших. Особлива заслуга у цьому відношенні належить М. Максимовичу, який упродовж усього свого творчого життя збирав, досліджував і публікував український фольклор, вбачаючи в ньому, в першу чергу, втілення душі народу. У його збірниках українських пісень провідне місце належить творам про тяжку жіночу долю: матері і сестри, дружини і нареченої, коханої дівчини і нелюбої [2, с. 14, 17, 25-26, 48-84, 88-149; 3, с. 32, 146, 150-160, 163-180; 4].

У передмові до збірки пісень 1827 р. М. Максимович підкреслював, що пам'ятки народної пісенної творчості у значній мірі збереглися завдяки жінкам. Автор акцентував увагу на красоту і багатство українських народних пісень, їх величезне значення для пізнання історії народу, його звичаїв, світогляду, мови, утвердження глибоко моральних понять та пробудження і формування патріотичних почуттів; наголошував на підсиленні виховного потенціалу твору у жіночому виконанні [2, с. V, XIX]. Крім того, жінки часто надавали суттєву допомогу у збиранні і в упорядкуванні фольклорного матеріалу. Так, значну допомогу М. Максимовичу надавали Є.М. Богаєвська, його дружина Марія та інші [2, с. XXXVI].

У часописі «Україна» за 1928 р. у статті В. Данилова «До історії «Малороссийских песен» також відзначено, що М. Максимович особливо наголошував на виховній ролі української пісні у жіночому виконанні: «Музика в устах її [співачки – Л.П.] стає живою картиною трепетних звуків палаючої душі» [5, с. 27].

З юних літ захоплювався українським фольклором М.І. Костомаров, записував його сам і публікував наукові фольклорно-етнографічні праці. У 1843 р. він успішно захистив і видав дисертаційне дослідження «Об историческом значении русской народной поэзии», у якому, українську народну творчість розглядав у порівнянні з російською. Згодом у праці «Две русские народности», яка була надрукована у 1861 р. у часописі «Основа», вдавшись до такого ж порівняння, М. Костомаров прийшов до висновку, що жінка «в російських піснях рідко піднімається до свого людського ідеалу», рідко звертається увага «на доблесть і достоїнство жіночої душі». «...Жінка в поезії нашого народу [українського – Л.П.], навпроти, до того духовно прекрасна, що й у самому своєму падінні висловлює поетично свою чисту натуру, і соромиться свого приниження. У піснях грайливих, жартівних, різко виражається протилежність натури того й іншого плем'я [чоловіків і жінок – Л.П.]» [6, с. 66]. На основі дослідження пісенного матеріалу М. Костомаров доводить, що у родинному

й громадському житті українці прагнуть незалежності; українська дівчина і жінка виступають у піснях як особистості духовні, що живуть у гармонії з поезією й природою; вони рівноправні з чоловіками і не терплять їхнього деспотизму. У родинному й громадському житті росіянам притаманні єдність сім'ї, авторитет старших, нехтування правами особистості. Жінка в родині підневільна рідко піднімається духовно до високих ідеалів. Власні напрацювання М. Костомарова, започатковані під впливом народної творчості, визначили його власну позицію, якою керувався протягом всього подальшого життя, підтримуючи ідею емансипації жінки.

Через тужливу народну пісню про тяжку жіночу долю, вдалу приповідку про кмітливість дружини, чи казку про розумну дочку-трудівницю і т.п. часто приходило прозріння до чоловіків щодо необхідності змін у соціально-економічному і правовому статусі жінки. Фольклорно-етнографічна спадщина українського народу склала підґрунтя для поширення ідеї емансипації жінки в Україні, вона акцентувала увагу громадськості на тяжкій долі українки, особливості національної традиції ставлення до жінки. Яскравим свідченням цього став нарис О.Л. Боровиковського «Жіноча доля за малоросійськими піснями», що вперше був надрукований 1867 р. у редакції О. Бодяньського збірці. Але, як вказано у передмові самостійного видання 1879 р., твір був створений на початку 40-х років XIX ст. О.Л. Боровиковський підкреслював, що українські пісні про жіночу долю — «це поезія для поезії; в них правдиво і вільно виливається горе, лише для того, щоб розважити душу». Він порівнює такі правдиві українські пісні зі словом Божим, підкреслюючи, що в них — «вічна слава України» [7, с. 17].

Творчість О.Л. Боровиковського є яскравим доказом результативності виховання на кращих зразках народної мудрості і поезії, до вивчення і дослідження якої залучився з дитинства в родині. Син гідно продовжив справу батька, поета-романтика, етнографа Л.Т. Боровиковського, діяльність якого була пройнята ідеєю розвитку національної літератури на народному ґрунті, а збирання і вивчення українського фольклору стало справою життя всієї родини. Відзначаючи творчі здобутки українських діячів 20-х — 40-х років XIX ст. у національному відродженні, пізніше М. Грушевський підкреслював, що «більш широкої постановки національної ідеї тут ще немає; не тільки політичного, але й чітко вираженого суспільного зафарбування в творах цієї школи ми ще не бачимо» [8, с. 315].

У цей період відсутня чітко сформована ідея жіночої рівності. Проте, в умовах суцільної дискримінації жінки під впливом романтизму формуються підстави для трактування Людини незалежно від статі як повноцінного, духовного та соціального індивіда. Особливо популярними були твори французької письменниці Жорж Санд. Її ім'ям у публіцистиці навіть називався період між 1830-1850 рр., що прижився як 20-річчя «жоржзандизму». Про значний вплив творів Жорж Санд на тодішню спільноту у зазначений період писав М.В. Гоголь [9, с. 456].

В українському суспільстві популяризується думка про рівність жінки і чоловіка перед Богом. Змінюються акценти щодо суспільної ролі жінки у житті бездержавного українського народу. Участь жінки у національному русі вимагає в першу чергу усвідомлення його головної мети, бути обізнаною з життям народу, знати його історію, мову, літературу, мистецтво, займатися добродійністю, а також виховувати дітей як патріотів нації.

Ідеал самозреченого материнства став провідною зіркою для багатьох українок. Наприклад, значний вплив на формування особистості М. Костомарова мала його мати Тетяна Петрівна Костомарова, з української родини, кріпачка-покоївка у минулому, яка все життя своє присвятила сину. Берегинею народних традицій, фундаторкою національної свідомості у родині Аркасів була Софія Петрівна з козацького роду Богдановичів — мати відомого українського діяча, історика, композитора М. Аркаса. І таких прикладів можна навести багато: Єлизавета Іванівна Цяцька — мати Михайла і Ольги Драгоманових, їх бабуся — Федора Петрівна; Марфа Осипівна Кучинська — мати Людмили Драгоманової та інші [10, с. 49-50]. Роль жінки у формуванні світогляду борців за національне визволення потребує окремого дослідження.

На хвилі культурно-політичного етапу українського національного руху (40-90-і роки XIX ст.), що був започаткований появою політичних поезій Т. Шевченка, жіноча проблема пролунала як соціальна. Обґрунтування ідеї жіночої емансипації та заклики знищити існуюче у суспільстві ставлення до жінки як нижчої істоти знаходимо серед програмних документів Кирило-Мефодіївського братства (1846-1847 рр.), що задекларували так зване «жіноче питання» як важливу складову національного руху в Україні. Програмні документи братчиків свідчать про зародження нових тенденцій національного руху в ідейному та організаційному аспектах, серед яких вирізняється ідея емансипації жінок та їх участі у боротьбі за створення громадянського суспільства в Україні. Закріплення у програмних документах положення про необхідність виховання жінок у дусі слов'янської ідеї при більш тривалому існуванню товариства неминує сприяло б залученню їх до участі у його діяльності. Цього не сталося виключно через брак часу. Так, В. Білозерський, автор «Статуту Слов'янського товариства» закликав: «Діяти на умі молодих людей і жінок з метою, прийнятою товариством [як програмою дій — Л.П.] і допомагати всіма засобами тим із них, які можуть бути корисні, для підготовки товариства до нового порядку роботи...». Вказував на необхідність «впливати на розум жінок» з метою визначення основних напрямків «їх виховання в дусі слов'янської ідеї» [11, т. 1, с. 393]. Програмні документи товариства свідчать про те, що його діячі передбачали поширення знань серед жінок ще й тому, що на них покладалося завдання виховання дітей у дусі слов'янської ідеї [11, т. 1, с. 3]. Сама постановка питання виховання жінок була досить актуальною і співзвучною з проблемою емансипації, що активно обговорювалась у цей час у європейських країнах. Але товариство

висунуло завдання національного виховання жінки, що фактично до започаткування жіночого руху в Україні на довгі роки визначило особливості його розвитку.

Серед вилучених при арешті документів були матеріали, які свідчать про негативне ставлення братчиків до принизливого становища жінки, а також намагання обґрунтування необхідності його поліпшення. Праця Миколи Савича «Визволення жінки», вилученої при арешті, була представлена як доказ звинувачення щодо революційності поглядів автора. Підставу для цього дало звучання проблеми емансипації жінки у контексті національного відродження. У роботі акцентувалася увага на тому факті, що без вирішення проблеми жіночого рівноправ'я у суспільстві досягнення соціальної справедливості неможливе: «Де рівність, там досконалість». Її досягнення розглядалося як одне з головних завдань у формуванні майбутнього суспільства [11, т. 3, с. 76]. У поглядах М. Савича щодо жіночих прав простежується співзвучність з переконаннями Джона Стюарта Мілля, який назвав підкорення жінки чоловікові соціальним злом людського суспільства, гальмом до прогресу. Його роботи були добре відомі в Україні. Особливим попитом користувалася праця Д. Мілля «Про підкорення жінки», яка справила значний вплив на становлення і розвиток жіночого руху [12, с. 77]. Випереджаючи свою епоху, Мілля у 1865 р. вніс на розгляд англійського парламенту петицію з вимогою виборчих прав для жінок. Лише через кілька десятиліть в період піднесення ідей суфражизму було оцінено значення такого вчинку.

Особливо гостро постала проблема емансипації жінки у публіцистиці 50-60-х років XIX ст. у контексті ідеї жіночої освіти і здобуття професії. Привернула увагу суспільства до цієї проблеми активна участь сестер-милосердя у Кримській війні. Залучив жінок до санітарно-медичної справи видатний хірург, вчений, відомий громадський діяч та організатор освітньої справи в Україні М.І. Пирогов. Його твори, воєнні листи свідчать про формування стійких переконань щодо необхідності забезпечення для жінки гідного місця у суспільстві, покращення становища у сфері освіти: «До цього часу ми абсолютно ігнорували чудові здібності наших жінок», — писав він в одному з листів до дружини у 1854 р. Згодом — констатував: «Становище жінки в суспільстві, виховання її — ось що потребує зміни» [13].

З поразкою Російської імперії у Кримській війні співпала смерть Миколи І, що була сприйнята у всіх верствах суспільства як кінець сваволі, як можливість відкритого обговорення життєво важливих для країни питань. Зростання опозиційних настроїв привело до відкритої критики соціально-економічної відсталості країни, патріархальних підвалин суспільства, розгортання дискурсу щодо виховання вільної особистості. Все більше поповнювалися ряди прихильників ідей щодо виховання вільних, свідомих громадян, нагальної необхідності проведення реформ. За свідченням очевидців цієї доби, перші роки правління Олександра II вселяли віру у краще майбутнє: «Це був час надій і реформ, коли все

суспільство стрепенулось після довгої, непробудної сплячки. З цього часу почалося для мене нове життя, — писала про ту пору Надія Олександрівна Білозерська [14, с. 926].

Лібералізація суспільного життя у середині XIX ст. сприяла поживленню українського національного руху. Повернувшись після амністії із заслання, колишні члени Кирило-Мефодіївського товариства у 1859 р. створили у Петербурзі першу українську Громаду — культурно-освітню організацію, метою якої було сприяння розвитку народної освіти, свободі літературного слова, поширенню національної ідеї, формуванню національної свідомості задля збереження самобутності української нації, її захисту від русифікації та полонізації. Саме ці ідеї лягли в основу першого в імперії українського часопису «Основа», який виходив з січня 1861 р. по жовтень 1862 р. у Петербурзі. Н.О. Білозерська стала активною учасницею зібрань української Громади, на чолі якої були її чоловік — В. Білозерський, П. Куліш, М. Костомаров, Т. Шевченко. Серед постійних відвідувачів засідань Громади були також Ганна Барвінок (Олександра Куліш-Білозерська), Марко Вовчок (Марія Вілінська-Маркович) [15, с. 86, 87, 91].

У цей час громада найчастіше свої зібрання проводила в гостинному домі Варвари Карташевської та на квартирі Білозерських, де з 1860-го року фактично розмістилася редакція часопису «Основа». Редактором часопису був Василь Білозерський. За спогадами Н.О. Білозерської громадівці обговорювали багато важливих речей: «Поряд з розмовами про відродження Малоросії обговорювались більш широкі, загальнолюдські питання. <...> Відбувалися дискусії про необхідність звільнення селян, читались проекти. <...> Говорили і про інші необхідні реформи» [14, с. 927]. Так, часопис «Основа», підтримуючи рух за вищу освіту жінок та їх прагнення до визволення, підкреслював: «В Україні жінка здавна займала гідне місце у родинному та суспільному житті, від того погляд на жінку у нас інший» [16, с. 71]. Нерівність жінки, відносини статей, тяжка доля жінок-заробітчанок, проблеми жіночої освіти займали чільне місце на сторінках часопису, що переконливо доводив нагальну необхідність вирішення так званого «жіночого питання».

В «Основі» друкувалися твори соціального спрямування Ганни Барвінок, Марка Вовчка, на яких українська еліта покладала великі надії. Сучасники Марію Вілінську-Маркович часто порівнювали з Жорж Санд. Проте Т. Шевченко, роблячи таке зіставлення, підкреслював, що, на його думку, Жорж Санд Марії Олександрівні «і в куховарки не годиться» [17, с. 302]. Т. Шевченко високо оцінив творчість письменниці, подарував їй автограф поеми «Неофіти» з написом «Мойй единий доні Марусі Маркович». В «Основі» Марко Вовчок називав «намісником Шевченка» за те, що «дійшов до самої душі народної. Спасибі незлічене... Марко Вовчок — наша надія — все зможе», — писалось у редакційній статті «Основи» за квітень 1861 [18, с. 33-34].

Починаючи з 60-х років XIX ст. жінки беруть активну участь у діяльності громадських, культурних

та політичних організацій в Україні. І хоч їх праця не завжди отримувала визнання, вважалася дургорядною, вона була вкрай необхідною. Яскравим свідченням тісної співпраці з чоловіками в національному русі стала участь жінок в діяльності Київської, Одеської, Полтавської, Харківської, Чернігівської громад.

У Київській громаді самовіддано працювали О. Пчілка, В. Житецька, Г. Берло, М. Беренштам-Кістяківська, С. Русова; у Чернігівській — В. Дейч-Коцюбинська, М. Загірня; у Полтавській — Є. Милорадович та інші. У 1875 р. за дорученням Київської громади подружжя Олександр та Софія Русови вирушили до Праги для підготовки до друку „Кобзаря» Т. Шевченка. Завдяки їх копіткій роботі навесні 1876 р. два томи «Кобзаря» з'явилися друком і згодом були переправлені до України.

В Одеській громаді активно співпрацювали Є. Смоленська, Ю. Мальована, А. Сосновська, М. Єгунова, Є. Крижанівська. С. Єгунова-Шерби на щодо ідейних позицій одеських громадівців підкреслювала: «Усіх об'єднувала любов до України, її мови, її пісні, її страдницької історії» [19, с. 189]. С. Русова називала Одеську громаду за її зв'язки і активну діяльність на благо України «південною філією «Київської» [20, с. 153].

Жінки, активно включаючись у громадську роботу, вважали основною справою вирішення т.зв. «українського питання», а свою дискримінацію вважали не суттєвою. Цим пояснюється той факт, що український жіночий рух був значно багатший за змістом, ніж в інших країнах. Н. Кобринська ще в 1887 р. акцентувала увагу на ідеї нероздільності звільнення жінки і соціального розвитку. Вона підкреслювала, що українські жінки не думають «відчужуватися від мужчин на полі загальних стремлень і ізолювати жіноче питання від інших суспільних завдань» [21, с. 303]. Вірили, що український національний рух позитивно його розв'яже. Зінаїда Мірна підкреслювала, що українки були справжніми феміністками, бо змагалися за волю усього народу, а її не можна здобути без спільних зусиль жінок і чоловіків. Тобто, фемінізм для українок не міг стати політичною метою або «війною статей», а сприймався у контексті національно-визвольної боротьби. Жінки всіляко підтримували чоловіків в усіх видах діяльності, спрямованих на вирішення «української справи». Історично так склалося, що становлення і розвиток жіночого руху в Україні став однією із складових нашого національного відродження. Олена Пчілка (Ольга Петрівна Косач), одна з засновниць вітчизняного жіночого руху, визначаючи його головні завдання, на початку ХХ ст. акцентувала увагу на необхідності використання всіх можливих засобів у боротьбі за вільний національний розвиток українського народу [22].

Поява українських жіночих організацій кінця ХІХ — початку ХХ ст. тісно пов'язана з політичним етапом національного руху, який характеризується залученням до руху широких народних мас, діяльністю українських партій та інших організацій. Участь жінок у національних змаганнях вказаного періоду

є доказом того, що українки цінували понад усе економічний, культурний, освітній, соціальний прогрес нації. І тому на перше місце ставили сприяння формуванню особистості, розвитку економіки, освіти, модернізації українського суспільства. Свідченням цього була їх самовіддана праця в організації та діяльності «Просвіт», українських клубів.

Так, серед фундаторів одеської «Просвіти» у 1905 р. були М. Білоусова, К. Бондаренко, П. Біловодська, А. Гармашева, сестри Гиньковські, М. Климович, А. Левицька, М. Липа, М. Луценко, Л. Мацієвич, О. Мурзіна, В. Орлова, Є. Радецька, З. Толкушкіна, В. Тюріна, Л. Шелухіна, П. Яновська та інші [23, с. 29; 24, с. 2-3; 25, с. 3-10]. Значний внесок жіноцтва в діяльності цієї «Просвіти» підкреслював видатний український діяч, історик М. Аркас, який вивчав досвід її роботи, готуючись до заснування такого ж товариства в м. Миколаєві. З захопленням згадував про О. Петровську, яка часто виступала на просвітніх вечорах, натхненно декламувала твори Т. Шевченка, Л. Українки, С. Воробкевича. М. Аркас писав, що О. Петровська «в українському убранні, робила таке враження, наче сама ньенька-Україна з'явилася тут перед нами, дорікаючи й закликаючи своїх синів не цуратись і любити своє слово, свою мову» [26, с. 5].

У Київській «Просвіті» лише у 1906 р. активно працювали 90 жінок, серед яких особливо відзначилися на просвітницькій ниві Л. Українка, О. Пчілка, К. Антонович, Ф. Бачинська, М. Грінченко, Н. Дорошенко, Л. Драгоманова, О. Косач-Кривенюк, З. Мірна, М. Старицька, О. Стешенко, Л. Шульгіна та інші [27, арк. 3-14].

Протягом 1907-1911 рр. активну і плідну діяльність на ниві українського просвітництва у м. Миколаєві здійснювали Ольга Аркас, Оксана Анищенко, Олександра Бойко, Валентина Дубовик, Параскева Іваненко, Ніна Коськова, Тетяна Кондратенко, Марія Криженкова, Анастасія Кров'яківська, Зіна Литвин, Марія Лушкіна, Ганна Панкова, Клара Хлапацька, Лисавета Чабаненко, Євдокія Христенко та інші. Про це свідчать документи Миколаївської «Просвіти», що зберігаються в Державному архіві Миколаївської області (далі — ДАМО). За вагомий внесок в українську справу довічними членами «Просвіти» були обрані жінки О. Аркас, Н. Кудрявцева, Т. Юрицина, О. Псьол [28, с. 36-38, 135; 29, с. 2, 5-6; 30, с.3, 5].

На Першому Всеросійському з'їзді діячів товариств народних університетів, що відбувся у 1908 р. Україну репрезентували С. Русова (делегат Чернігівського товариства «Просвіта»), Є. Пономарьова (делегат Харківського товариства поширення грамотності), В. Білоконська (делегат Харківського товариства взаємодопомоги працюючих жінок). На з'їзді жінки палко відстоювали право на рідну мову. Особливо актуально звучала на форумі доповідь С. Русової «Про націоналізацію позашкольної освіти», в якій вона підкреслювала: «Навіть маленька нація має право мислити і працювати на своїй мові. Тоді тільки просвітницька робота буде справді демократичною» [31].

Особливо слід відмітити роль жіноцтва у національному відродженні доби визвольних змагань 1917-20 років. Революційні події втягнули у вир політичного і громадського життя багатьох українок вже в добу Української Центральної Ради, що була заснована у Києві як міська громадсько-політична організація і під впливом революційних подій перетворилася у лідера національно-визвольного руху, а після проголошення УНР виконувала роль вищого законодавчого державного органу. Більше двох десятків жінок брали активну участь у створенні Центральної Ради, в усіх її заходах щодо розбудови української державності. Важко відділити конкретний внесок жінок із загальної діяльності Української Центральної Ради, як і усього національного руху ХІХ — початку ХХ ст. Виконували вони всі покладені на них завдання самовіддано і бездоганно, як святий обов'язок. Але в деяких заходах здебільшого жінкам приходилося нести весь тягар на своїх плечах.

Важливу роль у згуртуванні жіноцтва відіграла Українська жіноча спілка, створення якої було започатковано на початку березня 1917 р. Спочатку це була Тимчасова Рада Українського жіночої спілки (УЖС), яку очолювала видатна діячка національного руху В. Нечаївська. УЖС організаційно оформилась на Першому всеукраїнському жіночому з'їзді у вересні 1917 р. [32]. 21 березня 1917 р. Тимчасова Рада УЖС звернулась до громадськості з віззовою «До українських жінок», закликаючи їх «до невсипущої праці на рівні з чоловіками» з тим, щоб допомогти «їм викувати тверді, гранітні основи свободи України». Цей документ містить заклики, які не втратили своєї актуальності і сьогодні. Він наголошував на тому факті, що українське жіноцтво не має рівних з чоловіками прав, «ні політичних, ні культурних, ні економічних; воно не вміє досі нести рівні з чоловіками обов'язки в громадській роботі для добра України». Тобто, як бачимо, питання гендерної освіти і виховання поряд з національним і тоді були на часі. «...Жіноча праця економічно не забезпечена, рівень освітнього розвитку жінок нижчий, ніж українських чоловіків...». Тимчасова рада закликала жіноцтво до об'єднання під гаслами: рівні з чоловічими права для жінок; рівні обов'язки у громадській роботі; економічне забезпечення; піднесення загальноосвітнього рівня української жінки; формування національної свідомості [33].

Обов'язком всіх свідомих українок повинно стати, за зверненням, об'єднання «до спільної праці над піднесенням усього українського народу, а в першому ряду — над піднесенням усього українського жіноцтва» задля визволення України. Звернення УЖС, виступи жінок на Українському національному конгресі у квітні 1917 р., вересневому з'їзді «Просвіт» свідчать про те, що провідною зіркою жіночого руху в добу революційних подій була українська національна ідея. Особливо проникливими і палкими були доповіді В. Нечаївської, С. Русової та інших [33; 34].

25 квітня 1917 р. відбулися загальні збори членів Української жіночої спілки, на яких було обрано постійну раду, затверджено представлений тимчасовою радою статут, обрано постійну делегатку УЖС до Української Центральної Ради. Осередки

спілки створювались по всій Україні. Документи свідчать про їх діяльність в Київській, Чернігівській, Волинській, Полтавській, Харківській, Херсонській губерніях. До Ради УЖС ввійшли 15 активісток: Бондаренко, Мельник, Нечаївська, Парфенюк, Поцуб'єнко, Равлюк, Сильнича, Веретельник, Гупалівна, Палчевська, Радзимовська та інші [35].

Визначною віхою національного руху став Перший Всеукраїнський жіночий з'їзд, який проходив у Києві 27 — 29 (14 — 16) вересня 1917 р. у приміщенні Українського клубу «Родина». У його роботі взяли участь представниці українських жіночих організацій з різних регіонів. З'їзд висловився за створення Української демократичної республіки, за Українські установчі збори, що мали вирішити долю України, за передачу фабрик і заводів трудовому народу, обговорив питання соціального захисту жінок та дітей, виступив за об'єднання всіх земель у єдиній державі. Жінки рішуче виступили за українську державність, висловили довіру Центральній Раді, покладаючи на її діяльність великі надії. Так, у резолюції «Про політичні справи» наголошувалось, що «найкращою формою існування для вільного українського народу з'їзд українських жіночих організацій визначив демократичну Українську республіку...», «найкращим виразником волі українського народу... — ...Установчі Збори», що мали вирішити долю України. З'їзд заявив протест проти політики Тимчасового уряду та тих представників російського громадянства, «котрі вороже ставляться до національних змагань інших народів і цим ідуть усупереч із демократичними ідеалами». Резолюція з'їзду «Народна освіта» акцентувала увагу на тому факті, «щоб навчання народу велось на його рідній мові, було за формою і змістом національним» [36, с. 3-4].

Всеукраїнський жіночий з'їзд ухвалив статут «Спілки Українського Жіноцтва», вибрав головну Управу, нову Раду Спілки, прийняв рішення видавати «Жіночий Вісник» — часопис УЖС. Жіночий форум ухвалив звернення-привітання до З'їзду народів, що відбувався у ці дні у Києві, затвердив склад жіночої делегації. Це звернення-привітання прозвучало з трибуни З'їзду народів на засіданні 28 вересня 1917 р. Як бачимо, Всеукраїнський жіночий з'їзд поклав початок втіленню у життя ідеї консолідації всіх національних сил для здійснення найвищого ідеалу українок — розбудови суверенної, соборної держави, ідеї, що на довгі роки поневірян стала провідним дороговказом.

Підводячи підсумки викладеного, вважаємо за доцільне підкреслити, що гендерна історія національного руху в Україні ХІХ — початку ХХ ст. є яскравим свідченням активної участі в ньому жіноцтва. Крім того, були частими випадки, коли жінки брали на себе подвійний обов'язок — боротися проти дискримінації як національної, так і гендерної, за національне звільнення і проти будь-якої підпорядкованості. За спогадами З. Мірної, участь якої в українському русі є прикладом самовідданого служіння національній ідеї, жінки працювали у важких умовах, не маючи досвіду, «при велетенських масштабах праці і тільки з беззастережною вірою в її кінечність, з безмежною відданістю до самозабуття» [37, с. 2].

Література

1. Книш І. Відгуку часу / І. Книш. — Вінніпег, 1972; Полонська-Василенко Н. Видатні жінки України / Н. Полонська-Василенко. Вінніпег, 1969; Русова С. Наші визначні жінки / С. Русова. — Коломия, 1934; Богачевська-Хомяк М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884 — 1939 / М. Богачевська-Хомяк. — К., 1995; Грабовська І. Проблема гендерної рівності в конституційному процесі доби української визвольної революції / І. Грабовська // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державо будівництва. — К., 2002. — С. 80-86; Миронець Н. Жінки в Українській Центральній Раді / Н. Миронець // Слово і час. — 1996. — № 8—9. — С. 52-55; Смоляр Л. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX — поч. XX ст. Сторінки історії / Л. Смоляр. — Одеса, 1998 та інш.
2. Максимович М.А. Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем / М.А. Максимович. — М., 1827.
3. Максимович М.А. Украинские народные песни, изданные Михайлом Максимовичем / М.А. Максимович. — Часть 1. — Кн. 1: Украинские думы; Кн. 2: Песни козацкие былевые; Кн. 3: Песни козацкие бытовые. — М., 1834.
4. Максимович М.А. Сборник украинских песен, издаваемый Михайлом Максимовичем / М.А. Максимович. Часть 1. — Киев, 1849.
5. Данилов В. До історії «Малороссийских песен» М.А. Максимовича / В. Данилов // Україна. — 1928. — Кн. 4. — С. 25—32.
6. Костомаров Н. Две русские народности / Н. Костомаров // Основа. — СПб., 1861. — № 3. — С. 33-80.
7. Боровиковский А. Женская доля по малороссийским песням. Очерк из малороссийской поэзии / А. Боровиковский. — С.Петербург. — 1879.
8. Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа / М.С. Грушевський. — К., 1990.
9. Гоголь Н.В. Авторская исповедь / Н.В. Гоголь // Собр. соч. в 8-ми томах. Т. 7. — М., 1984. — Т. 8. — С. 430-466.
10. Пчілка О. Спогади про Михайла Драгоманова / О. Пчілка // Україна. — 1926. — № 2—3. — С. 38—64.
11. Кирило-Мефодіївське товариство. У 3-х томах. — К., 1990.
12. Миль Д.С. О подчинении женщины / Д.С. Миль. — СПб., 1896.
13. Письма Н.И. Пирогова. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ldn-knigi.narod.ru>
14. [Белозерская Н.А.] Надежда Александровна Белозерская, урожденная Ген (Автобиография) / Надежда Александровна Белозерская // Исторический вестник. Историко-литературный журнал. — 1913. — № 6. — С. 925-941.
15. Дорошевич О. Марко Вовчок. Біографічна розвідка / О. Дорошевич. — К., 1928. — С. 86-94.
16. Основа. — 1862. — Січень.
17. Чалий М.К. Т.Г. Шевченко на Україні в 1859 році / М.К. Чалий // Спогади про Тараса Шевченка. — К., 1982. — С. 299-305.
18. Основа. — 1861. — Апрель.
19. Єгунова-Шербина С. Одеська громада кінця 1870-х років. Спомини / С. Єгунова-Шербина // За сто літ. — 1928. — №2. — С.189—194.
20. Русова С. Мої спомини (1879-1915) / С. Русова // За сто літ. — 1928. — №3. — С. 153.
21. Кобринська Н. Вибрані твори / Н. Кобринська. — К., 1980.
22. Рідний край. — 1908. — № 9. — 7 березня.
23. Державний архів Одеської області (далі — ДАОО). — Ф. 2. — Оп.7. — Спр. 276.

24. ДАОО. — Ф. 162. — Оп.1. — Спр. 14.
25. ДАОО. — Ф. 634. — Оп.1. — Спр. 510.
26. Аркас М. Подорож до Одеси // Рідний край. — 1906. — № 46. — С. 5.
27. ЦДІА України (м. Київ, далі — ЦДІА). — Ф. 245. — Оп. 1. — Спр. 1890.
28. ДАМО. — Ф. 206 — Оп.1. — Спр. 5.
29. ДАМО. — Ф. 206 — Оп.1. — Спр. 10.
30. ДАМО. — Ф. 206 — Оп.1. — Спр. 17.
31. Рада. — 1909. — № 6.
32. Народна воля. — 1917. — 19 вересня.
33. Робітничая газета. — 1917. — 8 квітня.
34. Народна воля. — 1917. — 23 вересня.
35. Нова Рада. — 1917. — 27 квітня.
36. Наше життя. — 1953. — Ч. 1. — С. 3-4.
37. Мірна З. Праця жіноцтва у Українській Центральній Раді / З. Мірна // Жінка. — 1937. — Ч. 10.

Петришина Л. В. Гендерные особенности украинского национального движения XIX — начала XX ст. — Статья.

Аннотация. Статья посвящена исследованию участия женщин в национальном движении в Украине в XIX — начале XX в., анализу гендерных особенностей его развития.

Ключевые слова: Украина, национальное движение, возрождение, независимость, женщина, общественная деятельность, гендер.

Petrishina L. V. Gender of feature of Ukrainian national movement XIX — beginnings XX century. — Article.

Summary. The article is devoted to research of women participation in national movement in Ukraine in the XIX-th — beginning of the XX-th century, to the analysis of gender peculiarities of its development.

Key words: Ukraine, national movement, revival, independence, women, public activities, gender.